

УДК 328.242.4

Т. В. Березянюк,
к. е. н., доцент, головний консультант,
Інститут законодавства Верховної Ради України

СПЕЦИФІКА АНТИКРИЗОВИХ ДІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ КОРПОРАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена дослідженню питання причинно-наслідкових зв'язків джерел кризових явищ, не стільки неспроможності врівноважених дій фінансового сектора, а здебільшого використанню корпоративних критеріїв у спрямованості інституціональних впливів. Розглядається питання врівноваження корпоративних інтересів максимізації комерційного результату та вимог суспільного розвитку та актуалізації системи регулювання ринку.

The article is devoted to the cause-effect links of the crisis phenomena, which occur rather due to the application of the corporate criteria in targeting of the institutional effects than the unbalanced actions of the financial sector. The issues of the corporate interests balance, the maximization of the commercial result and the society development requirements, as well as the actualization of the market regulation system are analyzed in the article.

Ключові слова: економічна криза, корпоративний сектор, державне управління, адаптація законодавства, принципи партнерства корпоративного сектора та держави.

Key words: economic crisis, corporate sector, public administration, legislation approximation, principles of the corporate sector and state partnership.

ВСТУП

У зв'язку з тривалим занепадом світової економіки регулятивні органи та інвестори приділяють все більшої уваги питанням корпоративного управління. Роль керівництв корпорацій по всьому світу поставлена під сумнів. У багатьох людей виникає питання, чи достатньої уваги приділяють керівники тому, які види ризиків бере на себе керівництво. Інші ставлять питання більш гостро щодо ролі, яку відіграли матеріальні стимули у прискоренні настання кризи.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Валовий внутрішній продукт на душу населення України становив у 1993 році за паритетом купівельної спроможності 3,3 тис. доларів США (13,6% від рівня цієї країни). За обмінним курсом середньодушовий ВВП України дорівнював усього лише 2,6% від середньодушового ВВП Австрії та 2,4% — США.

У паритетному вимірі рівень економічного розвитку України був адекватний таким державам, як Парагвай і Перу. Середньодушове виробництво ВВП України, за паритетною оцінкою, було на третину меншим, ніж у Росії.

Оскільки у 1994 році ВВП України скоротився відносно попереднього року на 22,9%, у 1995 — на 11,8, у 1996 — на 10,1%, у 1997 році — 7,4%, тоді як ВВП США щорічно зростає від 2% до 3,5%, реальний доларовий еквівалент ВВП на душу населення України становить за вказані роки 2,5, 2,1, 1,9 та 1,7 тисячі (7,5% від рівня США).

Наведені нами оцінки загалом підтверджуються звітами про світовий розвиток 1996—1997 років Світового банку, які визначають паритетний рівень ВНП на душу населення України за 1994 рік у 2,62 тис. доларів, за 1995 рік — 2,4 тис., а загальне його виробництво відповідно 136 та 124 млрд доларів США.

Частка України, оцінена у міжнародних доларах, дорівнювала у світовому виробництві ВВП-ВНП у 1994 році 0,4—0,5% [1]. В 1993 році Україна приєдналась угоди про дотримання міжнародно співставимих показників у статистиці. Практично з цього часу наскрізне порівняння доринкових та післятрансформаційних зрушень в економіці за допомогою офіційної статистики перестало бути можливим.

У доповіді 1990 р. ак. А. Абалкіна

на зустрічі із студентами Школи бізнесу при КДУ ім. Т.Г. Шевченка був визначений орієнтир необхідності перебудови та ринкової трансформації: в СРСР зафіксоване останнє позитивне значення росту показника ВВП на душу населення, в наступні роки мало місце тільки зниження. Граничний розмір співставлення з рівнем показника до 1913 року склав 75%. В наведеній таблиці до 1990 р. використовуються дані по СРСР в цілому.

У виступі О. Мороза на конференції з приводу регулювання діяльності банківської системи України в 2005 р., яка була організована Національною банківською асоціацією, оцінка рівня рецесії була підтверджена з посиланням на данні міжнародних рейтингових агенцій.

У 2008 році в інтерв'ю РБК А. Гайдар навів цей приклад та продовжив порівняння по деяким країнам СНД (Росія, Казахстан, Білорусь, Україна). Деякі його та ак. А.Д. Радигіна висновки підтверджуються результатами досліджень НІСД: збігається визначення рівня рецесії національного реального сектора економіки, який в 2004 році був найнижчим за всі роки незалежності і досяг рівня 75% від показника 1985 р.

За визначенням В. Пинзеника, Україна на початку 2009 р. повернулася у 2003, а то і у 2005 рік [2]. Скорочення виробництва та рівень неплатоспроможності підприємств, криза фінансового сектора спонукали його до заяви щодо втрати Україною 30% реального виробництва. За даними юридичних агенцій, кількість справ про відкриття процедури банкрутства малого та середнього бізнесу збільшилась у рази [3].

З початку розгортання кризових явищ в світовій фінансовій системі ситуація в економіці України оцінюється Fitch, як одна з найгірших у Європі. З жовтня 2008 р. зафіксовано падіння абсолютного значення ВВП у порівнянні з вереснем на 2,1%, в уже в листопаді — на 14,4%, за грудень — на 9,9%, у промисловості — на 24,9%. У промисловості отриманий загальний спад виробництва продукції на рівні 3,1% вперше за останні десять років. Одночасно з різким скороченням виробництва продукції бюджетоутворюючих галузях: гірничо-металургійному комплексі — на 39—45%, хімічний — на 32,5%; машинобудуванні — на 29,2%; будівництві — на 16% (порівняно з ростом за 2007 року на 15,6%), в 6 разів зменшились темпи інвестування, паралельно зростали темпи інфляції споживання (на 25,2%), ціни (на 12,8%), збитки господарських структур (в 2,4 рази).

Розгортання економічної кризи в нашій країні має специфічні, непритаманні жодній країні світу ознаки: банківський сектор, уникаючи банкрутства, розраховується по власним зобов'язанням депозитами населення. Подалше нарощування світової фінансової кризи, брак економічно обгрунтованих рецептів її подолання або контролю з боку органів влади поставило розгляд цього питання на перший план країн-учасниць самміту в Давосі. Прак-

точно всі урядові аналітики звинувачують у поточній ситуації національні та міжнародні фінансові системи. Проте, досліджуючи питання причинно-наслідкових зв'язків, треба наголосити, що джерелом кризових явищ є не стільки неспроможність врівноважених дій фінансового сектора, а свідоме використання корпоративних критеріїв у спрямованості інституціональних впливів.

Ситуація в національній економіці може бути охарактеризована як стабільно кризова. Основні економічні та політичні гравці перебувають у фазі активної підготовки до президентської виборчої кампанії й очікують якнайменшої ознак промахів із кожної сторони. На кінець 2008 року золотовалютні резерви України склали 31,5 млрд долл. США, що склало 6,9% порівняно із 455,7 млрд долл. накопиченнями у Росії [4].

Аналіз процесів входження України в кризу, який проводився силами Опозиційного уряду, характеризує ситуацію як тяжку та затяжну: на 32,8% скоротився обсяг промислового виробництва в будівництві — на 51,3%; споживчий ринок звужився до історичного мінімуму; інфляція є найвищою серед країн СНД та Європи (20,9%) [5]; рівень девальвації національної валюти склав більше 60% (порівняно з Казахстаном — 25%, Білорусією — 20%, Росією 45%) [6]. Порівнюючи проблеми фінансової системи України, Казахстану та Росії, експерти відзначають, що недоотримання податків у зв'язку з кризою у реальному секторі може перевищити 5% ВВП [7]. Слабкість національної фінансової системи, її залежність від зовнішніх запозичень в комплексі із нестабільністю політичних інститутів робить Україну найслабкішим ланцюжком у майбутніх регіональних об'єднаннях, що мають виникнути з метою подолання кризи.

За експертизою, проведеною компанією Ернст&Янг, обсяги доходів у корпоративному секторі в 4 квартали 2008 р. впали на 58% порівняно з 2007 р. В якості регулюючого інструменту 80% компаній обирають шлях скорочення витрат, 82% іноземних компаній в якості активних дій у кризовій ситуації використовують: припинення інвестування — 42%; утримання ринку — 46%; продаж бізнесу — 36%; скорочення заробітних плат — 32%; скорочення персоналу — 31% [8].

Стан реального сектора економіки характеризується декількома векторами:

- відсутність економічного та інституційного підґрунтя для розвитку; зростання процесів конкурентної та консолідаційної складової корпоративного конфлікту у ситуації економічної та політичної невизначеності;

- утвердження засобів виконання програми кризової економії за рахунок ресурсної складової — використання засобів фінансового впливу на формування вартості вхідного ресурсу (заниження цін на сировину, в основному на сільгосппродукцію) та жорсткий режим економії у оплаті праці (щотижне-

вий обсяг скорочень та звільнень далеко від стабілізації). Остання тенденція негативно впливає на обслуговуючі сектори: рівень пасажирських перевезень (зниження майже на 9%);

- відсутність притоку інвестресурсу, гальмування будівельних робіт (обсяг зменшився на 51,2%).

Державне управління корпоративним сектором. На жаль, навіть із настанням світової фінансової кризи управління світової фінансової кризи управлінсько-регулятивна та організаційська роль держави залишається у звичному пасивно-споглядальному режимі. Національний регулятор утратив свій вплив на економічний простір. Упала капіталізація без виключення у кредитних спілок, страхових компаній та загальнодержавного пенсійного фонду. Досліджуючи питання причинно-наслідкових зв'язків треба наголосити, що джерелом кризових явищ є не стільки неспроможність врівноважених дій фінансового сектора, а свідоме використання корпоративних критеріїв її спрямованості інституціональних впливів. Фінансові системи, втративши національний характер, почали обслуговувати інтереси власного економічного розвитку, стратегічною метою якого є перетворення у консолідовану транснаціональну структуру, що тільки використовує господарчі суб'єкти в якості засобів нарощування прибутку, капіталу, власності. Сподівання державних інституцій на використання засад саморозвитку в ракурсі співпадіння інтересів усіх ринкових структур виявилися занадто оптимістичними. Корпоративні інтереси спонукали до побудови замкнених бізнес-груп, які працюють на основі ситуативних поєднань та прагнуть до трансформації у корпоративні-держави. В цьому контексті уряди покликані обслуговувати інтереси бізнесу, за що отримуватимуть дозвіл підтримку соціальних, політичних та суспільних програм.

Найвищий брак забезпечення у системі державного управління перш за все визначеності та системності. Відсутність довгострокової програми розвитку країни не дає змоги забезпечити наступництво у керуванні, а боротьба впливів зовнішніх радників з амбітністю національних помічників створює благодатний ґрунт для підживлення політичного протистояння, що діє як впливовий важіль гальмування та стримування реалізації національного потенціалу. Відсутність ефективного державного та корпоративного менеджменту спричинила ряд негативних наслідків: по-перше, дерегульоване залучення дешевого грошового ресурсу, що спровокувало переорієнтацію з кредитування виробництва на споживання (такий шлях проходили всі держави-неофіти СОТ), а потім різке падіння ліквідності. По-друге, в умовах недостатньої забезпеченості національними фінансовими ресурсами виконання міжнародних зобов'язань стало додатковим чинником стимулювання попиту на валютному ринку (включаючи Євро-2012). По-третє, обрання методів вирішення конкретних економічних завдань залежить від політичного вектора. По-четверте,

сподівання державних інституцій на використання засад саморозвитку в ракурсі співпадіння інтересів усіх ринкових структур та очікування суспільства виявилися занадто оптимістичними.

Законодавство молодих ринкових держав не встигає за вимогами розвитку корпоративного середовища. Великою проблемою залишається також і практика судочинства. На жаль, бажає кращого діяльність держави в якості регулятора законодавчого врядування корпоративних процесів. Не поодинокі випадки, коли держава свідомо посилює корпоративний сектор шляхом передачі за балансовою вартістю майна та корпоративних прав підприємств, що перебувають у податковій заставі, як у випадку з ВАТ "Донбасенерго" або у процесі конвертації боргових зобов'язань.

Наносить досить потужної шкоди й практика винесеного судочинства за корпоративним конфліктом, коли, отримавши незадовільне рішення, позивач удається до ініціативи суду на іншій, більш лояльній території. По деяких майнових об'єктах іноді існують десятки рішень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес виходу із кризи буде важким і тривалим, за свідченням Б. Данилишина Україна зможе вийти на докризовий обсяги ВВП тільки після 2012 року [9], а за менш оптимістичними прогнозами незалежних експертів — не раніше ніж до 2020 року [10]. В 1992 році Україна ще мала позитивне сальдо рахунку поточних операцій на рівні 2% від ВВП, а починаючи з 1993 до 1999 р. від'ємне сальдо майже сягало 3,8% ВВП. Протягом 1999—2005 рр. позитивне значення сальдо утримувалося на рівні 2,4% (2005 р.) до 11,6% (2004 р.). З 2006 року досягнутий історичний передкризовий максимум — 4,1% [11,25]. У 2008 р. рейтингові агенції оцінювали узагальнену позицію України на рівні Сурінам. А для реального сектору це означає обмеження його можливостей збереження та розширення інвестиційних потоків у майбутньому, а в цілому — перспектив розвитку економіки.

Для України пошук ефективної системи корпоративного управління — це, перш за все, створення правового середовища, формування інституціональної складової, що забезпечує загальний соціально-економічний розвиток шляхом усунення суперечностей між приватною, державною та змішаною формами власності.

Основним стримуючим моментом розбудови законодавчих важелів впливу на корпоративний сектор є значний рівень клановості та партійної приналежності в характері та процесі прийняття рішень. Політична конкуренція стала серйозним стримуючим моментом для оптимізації господарської діяльності та розвитку корпоративного сектора. Продовжується процес лобіювання перебігу власності та корпоративних важелів впливу на галузевому рівні, залишається в межах ручного управління процес доступу до комерційно ефективних напрямів господарю-

вання без отримання суттєвих та позитивних соціальних наслідків.

Активізація законотворчої діяльності виявляє фіскально-регулятивні засоби нівелювання впливу кризи на національний економічний та соціальний простір. Проте оздоровлення економіки і її найважливішої частини банківсько-фінансового сектора залишається без конструктивних важелів впливу. Практично використовується вже пройдений у 90-ті роки інструмент — перекладання тягаря на плечі населення та все ще працюючих господарчих суб'єктів. Завершується процес перерозподілу власності з паралельною її консолідацією та використанням менш продуктивних засобів залучення капіталу. Методи формування ринкового простору залишаються преференційними та лобістськими без врахування соціальних наслідків, можливих реакцій та просування до побудови "держави добробуту".

Для розгляду на поточній сесії Верховної Ради 6 скликання реєструються щотижнево біля 20 законопроектів, що претендують на антикризове призначення. Проте, якість законотворчої діяльності залишається здебільшого косметичною (90% поданих законопроектів — це зміни та доповнення до існуючих законів), не направлені на створення системи економічного регулювання ринкового господарства, створюють базу ситуативного адміністративного втручання в економічні процеси, посилюють навантаження на працюючі сектори економіки.

Урядовий підхід законодавчого регулювання національного економічного простору залишається фіскальним, мета якого перекладення навантаження на населення, забезпечення лобювання інтересів потужних корпоративних груп.

У ситуації економічної кризи наростання розбалансованості національного господарства політичні критерії зовнішнього спрямування мають отримати другорядне підпорядкування у порівнянні із внутрішніми потребами відтворювальних процесів корпоративного та соціального секторів. Продовжується процес лобювання перебігу власності та корпоративних важелів впливу на галузевому рівні, залишається в межах ручного управління процес доступу до комерційно ефективних напрямів господарювання без отримання суттєвих та позитивних соціальних наслідків.

Перед суспільством все гостріше постає проблема створення ефективних із соціальної точки зору інструментів регламентації дохідної частини економічної діяльності, створення та наукового обґрунтування суспільно-економічних стандартів діяльності бізнесового та державного секторів економіки, врівноваження їх взаємовідносин на соціально виважених засадах. З огляду на характер прийняття рішень та впровадження законопроектів у господарську практику вважаємо, що національне корпоративне середовище потребує наступних дій:

— створення Концепції партнер-

ства держави та приватного (корпоративного) сектора;

— розробки національного Корпоративного кодексу.

Механізм державно приватного партнерства використовувався спочатку 90-х років у процесі побудови мережових економік з метою забезпечення доступу до капіталу та досвіду управління. З методологічної точки зору впровадження угод про державно-приватне партнерство знаменує собою перехід до системи державного управління, основаної на лобюванні інтересів найбільшого платника податків.

Перехід на систему спільного державно-корпоративного забезпечення задоволення соціальних потреб вимагає від наукового та державного аналітичного апарату розробки системи соціальних стандартів на послуги, нормативів рентабельності на надання соціально необхідних послуг комерційними структурами, визначення умов перегляду формування собівартості на послуги державного замовлення, досконалої системи аудиту, адміністративного перехресного контролю та нагляду за додержанням правил виконання, умов контракту та співпраці.

Упровадження в практику державного управління системи державно-публічного партнерства дозволить:

— забезпечити тривалість відносин між корпоративним та державним сектором у рамках конкретного проекту;

— забезпечувати співпрацю на всіх етапах проектної ланцюжка: рішення — фінансування — проектування — будівництво — експлуатація;

— зберегти право державної та/або громадської власності при одночасному забезпеченні комерційної вигідності, спільного або корпоративного управління, прозорості механізмів проходження грошового потоку та соціально-економічної обґрунтованості включення приватних структур до формування державної тарифної політики в суспільстві;

— реалізувати функції просування громадських інтересів у визначенні соціальних стандартів, цінової політики, норм рентабельності по об'єктам та видам діяльності соціального спрямування;

— за рахунок активного патронату на рівні держави та органів місцевого самоврядування забезпечити контроль за якістю послуг, цільового використання інфраструктури інформаційного та спеціальних видів супроводу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Практична реалізація підходів до державно-приватного партнерства може бути здійснена через систему змін в нормативно-правову базу, зокрема, в концесійне право, проведення державних закупівель та конкурсів, аукціонів на виконання соціально необхідних замовлень.

Можливий розподіл ризиків між державою в особі уповноважених організацій та корпоративним сектором може набути вигляду:

— корпоративний сектор — розробка робочої програми проекту, за-

безпечення графіку виконання робіт, реалізація проекту, експлуатація об'єкта та обслуговування, прибутковість та графік надходження грошового потоку або запланованих ефектів, залишкова вартість, впровадження сучасних технологій та обладнання, підтримка попиту;

— держава та державні уповноважені організації — система дозволів та узгоджень, податкова політика, укладання міжурядових угод, митні тарифи, законодавча та нормативна база, незмінність економічних умов діяльності протягом здійснення спільного проекту, планування проекту та розробка критеріїв, інфляція та відсоткові проценти уповноважених фінансових установ, котирування валют, оцінка ступеня участі партнерів, розробка стандартів та нормативів здійснення проекту.

З приводу концепції партнерства корпоративного сектора та держави на рівні міжнародного співробітництва слід зазначити, що відсутність єдиного сприйняття та політичного підходу стає на перешкоді практичній реалізації потенціалу залучення потужних корпоративних структур до системної співпраці на довгостроковій основі.

Література:

1. МВФ: Україне грозит продовжителний кризис: <http://delo.ua/news/82196/>
2. Новини.tochka.net: <http://news.tochka.net/ua/11448>
3. ICTV:факти тижня: <http://video.bigmir.net/by/show/111244/>
4. Гайдар А. Власть и собственность — СПб.: Норма, 2009 — 336 с.
5. Рішення виїздного засідання Опозиційного уряду України № 19 — № 24-01/03-44 (63045); Рішення № 15 засідання ОУУ — № 04-15/19-4716.
6. Азаров А. Операція "\$". Чого ждуть в 2009 // 100% деловой журнал. — 2009. — № 1. — С. 38.
7. Россия, Казахстан и Украина: во что обходится кризис — Сайт Стандарт энд Пурз: <http://www.standardandpoors.ru>
8. Влияние экономического кризиса на украинские компании — Ерст и Янг, 2009. Электронный ресурс: <http://www.ey.com/>
9. Інформаційна агенція — Ел. Газета — режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/economic/2009/09/21/588037.shtml>
10. Займатись бізнесом в Україні складніше, ніж у Африці: <http://www.epravda.com.ua/news/48c77e-83e6d57/>; Бізнес середовище в Україні — IFC, 2004; 2008; Е. Нейман Україна будет пожинать плоды жуткой долларизации. — Ел. ресурс: <http://forinsurer.com> — <http://forinsurer.com/public/09/08/21/3868>
11. Нові виклики для економічної політики України: рекомендації до плану невідкладних дій — Київ, Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Німецька консультативна група з питань економіки при Уряді України, 2006. — 78 с.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2009 р.